

De iurisprudencia et iure publica

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
JOURNAL OF LEGAL AND POLITICAL SCIENCES

2023.

XIV. évfolyam / Vol. XIV.

2. szám / No. 2.

Főszerkesztő / Editor-in-Chief

PACZOLAY Péter

Társszerkesztők / Editors

BALÁSSY Ádám Miklós, FEJES Zsuzsanna, KOVÁCS Endre Miklós,
KÖNCZÖL Miklós, TÓTH J. Zoltán

Nemzetközi Tanácsadó Testület /
International Advisory Board

Dalibor ĐUKIĆ, Kateřina FRUMAROVÁ,
Ján ŠKROBÁK, Aleksandra SYRYT.

Kiadja a

Magyar Jog- és Államtudományi Társaság

Publishing

Hungarian Association of Law and Political Sciences

HU ISSN 1789-0446

Balássy Ádám Miklós
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Egyetemi tanársegéd

XIV. évfolyam | Vol. XIV
2023/2. szám | No. 2./2023
Tanulmány | Article
www.mjat.hu

Általános jogforráselméletek

General theories about the source of law

ABSTRACT

The main focus of the paper is an attempt to present theories of the source of law, and for this reason I will analyse (1) the concept of "law" and its basic sub-concepts, and in the first part I will summarise the thoughts of some legal theorists on their conceptualisations of "law". (2) Then I point to the different bases of the terminology of custom, tradition and consuetudo. (3) Finally, I will present some of the formulations of legal source theory, since the confusion of terminology that has arisen here is one of the most vexed chapters in legal theory, and I will try to give straightforward distinctions between the various definitions.

KEYWORDS: concept of law, custom, habit, consuetudo, source of law, general theories

Bevezető – a jog fogalma

A jogelmélet a jog fogalmát nem tudja egy bizonyos forma vagy egy bizonyos tartalom által meghatározni tekintettel arra, hogy a jogászság egésze körében nincs egységes álláspont ebben a kérdésben, így önkényesen az adott aktusnak (cselekedetnek) a jog hierarchiáján belüli helye szerint próbálom körülírni. Pokol Béla szerint „[a] jog normák és az általuk használt jogdogmatikai fogalmak rendszere, melyeket legátfogóbb szinten az alkotmányos alapjogok és alapelvek, illetve az ezek alapján döntő alkotmánybírák határoznak meg, e keretek között pedig a törvényhozók és más jogalkotó testületek alkotnak meg a jogdogmatikai fogalmak összefüggései alapján. Ezek alapján felsőbb bíróságok, különösen a legfelsőbb bírói fórum bírái eseti joggal pontosítják az absztraktabb normákat, és rájuk alapozva jönnek létre az egyedi bírói és hatósági döntések, melyeket végső soron állami kényszer is megvalósít.”¹ A jog minden olyan norma, amelynek forrása (úgynevezett kútfője) a hipotetikus alapnormára visszavezethető, ami pedig nem vezethető vissza, nem képezheti a jogrendszer részét sem.² A jogszabály az egyes jogforrástípusok gyűjtőfogalmaként használatos, így az Alaptörvényben meghatározott kifejezést tartom irányadónak a dolgozat megírásakor. Ugyanakkor ezen gyűjtőfogalom egy formális fogalom, amely nincs tekintettel a jogforrásban foglalt materiára.³ Ugyanis, amennyiben korlátoznánk a jog forrásának a fogalmát a törvényekre vagy a rendeletekre, az olyan lenne, mintha azt mondanánk, hogy az állatok forrásai a lovak és a macskák.

Varga Zs. András pozitivistai jogi megfogalmazásában „a jog végső soron nem más, mint a jogalkotó (állam) parancsa, amely tartalmazza az elvárt magatartásra vonatkozó kötelező szabályt, mégpedig a jogalkotónak azzal az »ígéretével«, hogy a kötelező magatartási szabály érvényesülésének akár kényszerrel is érvényt szerez”.⁴ Meg kell említeni, hogy téves szemléletmódot takar az a gondolat, amely azt mondja, hogy a jog kizárólag csak parancs lenne, ugyanis az nemcsak parancs, hanem engedélyek és felhatalmazások összessége is.⁵ A parancs pedig olyan előírás, amelyben az engedelmisségnek a célja annak az akaratától függ, aki parancsol; nem pedig nem kötelező jellegű ajánlások, amelyekben az engedelmisség motívuma magából az ajánlott dologból származik. Továbbá ez a fogalom magában rejti azt az előfeltevést is, hogy a jogalkotónak hatalma van a parancsának az érvényesítésére – ez következik abból, hogy a (jogi) parancsokat általában jogkövetkezmény (legyen az negatív vagy pozitív) kíséri, azaz ha nincs is explicit módon kifejezve, de tartalmaz utalást arra, hogy a parancsot adó gondoskodik a parancs betartásáról. Ugyanakkor ez nem feltétlenül büntetéssel való fenyegetést jelent (negatív jogkövetkezményt), hanem az engedetlenség megakadályozására vagy a dolgok helyreállítására (*in integrum restitutio*) irányuló közbelépésre vonatkozó aktust is (pozitív jogkövetkezmény) takarhat.⁶

¹ POKOL Béla: *Jogelmélet: Társadalomtudományi trilógia II.* Budapest, Századvég, 2005. 16.

² Lásd Hans KELSEN: *Tiszta jogtan.* Ford. Bibó István, Budapest, ELTE, 1988. 36.

³ SAMU Mihály – SZOTÁCSKY Mihály: *Állam- és jogelmélet.* II. Budapest, Tankönyvkiadó, 1985. 492.

⁴ VARGA Zs. András: Gondolatok a kodifikáció mélyrétegeiről. *Magyar Közigazgatás*, Új folyam, 2011/3. sz. 67.

⁵ SZILÁGYI Péter: A jog normativitása és a jogi norma. In SZABÓ Miklós: *Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben.* Miskolc, Bíbor, 2004. 35.; Hans KELSEN: *Reine Rechtslehre.* Mohr Siebeck, 1960. 26.; Alf ROSS: *Directives and Norms.* London, Routledge – Kegan Paul Ltd., 1968. 39.; Ota WEINBERGER: *Studien zur Normenlogik und Rechtsinformatik.* Berlin, Schweitzer, 1974. 100.; John AUSTIN: *The Province of Jurisprudence Determined.* 1885b; H. L. A. HART: *A jog fogalma.* Budapest, Osiris, 1995. II. fejezet.

⁶ Thomas Erskine HOLLAND: *The Elements of Jurisprudence.* Oxford University Press, 1917., 22.

Henri François d'Aguesseau (1829) szerint „a jog [...] mindig tartalmazza egy olyan legfelsőbb autoritásnak a gondolatát, amely az embereket arra kényszerítheti, hogy alávéssék magukat a hatalomnak”.⁷

Friedrich Carl von Savigny (1840) pozitivista felfogásában a „jog a nyelvben megtestesült és abszolút hatalommal felruházott pozitív jog, és megalkotása az állam legfelsőbb hatalmának legemelkedettebb »jogai« (edelsten Rechten) közé tartozik”.⁸

John Austin (1832) szerint „a jog egy olyan parancs, amely egy vagy több személyt generálisan kötelez egy bizonyos kategóriába tartozó cselekedet tevésére vagy türésére”.⁹ Austin legáltalánosabban egybefoglaló fogalma szerint így a jog „értelmes lény[ek] által megalkotott szabály, amelyet azért alkot[nak] meg, hogy egy másik értelmes lényt meghatározott szabály követésére rábírjon – a fölötte hatalommal bíró lény”.¹⁰

Rudolf Jhering (1877) szerint a „jog kifejezését csak a társadalom által létrehozott azon normák érdemlik ki, amelyeknek van erejük, vagy – mivel, [...] az állam rendelkezik a kényszerítés monopóliumával – amelyek mögött az állam ereje áll. Ezzel implicite azt mondjuk, hogy csak azok a normák jogi normák, amelyeket az állam ruházott fel ezzel a hatással, vagy hogy az állam a jog egyedüli forrása.”¹¹

Jeremy Bentham megfogalmazásában pedig „[a] jog olyan – többnyire általános, de mindig határozott szavakkal megfogalmazott – kijelentés, amely egy vagy több személy akaratát fejezi ki, és – akinek a kérdéses témával kapcsolatban – a közösség tagjai – akár szokásból, akár kifejezett kötelezettségvállalásból – az adott helyzetben hajlandóak annak engedelmeskedni.”¹²

---

⁷ Henri François D'AGUESSEAU: *Instructions sur les études propres a former un magistrat. Fragments divers* Paris, 1829. 13. „La notion exacte du nom de Droit renferme toujours l'idée d'une luisance suprême qui puisse contraindre les hommes a s'y soumettre.”

https://books.google.hu/books?id=zipIAQAAMAAJ&pg=PA273&hl=hu&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q=La%20notion%20exacte%20du%20nom&f=false (Letöltve: 2022. 12. 29.)

⁸ Friedrich Carl von SAVIGNY: *System des heutigen Römischen Rechts*. I. Berlin, Veit, 1840. 95.: „Das positive Recht, so durch die Sprache verkörpert, und mit absoluter Macht versehen, heißt das Gesetz, und dessen Aufstellung gehört zu den edelsten Rechten der höchsten Gewalt im Staate.”

⁹ John AUSTIN: *The Province of Jurisprudence Determined*. Wilfrid E. RUMBLE (szerk.), Cambridge University Press, 2007. 29. és 30. “A law is a command which obliges a person or persons. But, as contradistinguished or opposed to an, a law is a command which obliges a person or persons, and obliges generally to acts or forbearances of a class. In language more popular but less distinct and precise, a law is a command which obliges a person or persons to a course of conduct. Laws and other commands are said to proceed from superiors and to bind or oblige inferiors. [...] In short, whoever can oblige another to comply with his wishes, is the superior of that other, so far as the ability reaches: The party who is obnoxious to the impending evil, being, to that same extent, the inferior.”

¹⁰ Austin 2007: „A law, in the most general and comprehensive acceptation in which the term, in its literal meaning, is employed, may be said to be a rule laid down for the guidance of an intelligent being by an intelligent being having power over him. Under this definition are included, and without impropriety, several species. It is necessary to define accurately the line of demarcation which separates these species from one another, as much mistiness and intricacy has been infused into the science of jurisprudence by their being confounded or not clearly distinguished.” Horváth Barna szerinti a *law* kifejezés ezen kontextusban a törvényt jelenti, így az általa megadott fordítás szerint: „A törvény legtágabb fogalma [...] oly szabály, amelyet eszes lény irányítása céljából oly eszes lény fektet le, akinek az előbbi felett hatalma van.” Lásd HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 2001. 378.

¹¹ Rudolf von JHERING: *Der Zweck im Recht*. I. Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Hartel, 1877. 319.: „Nur diejenigen von der Gesellschaft aufgestellten Normen verdienen den Namen des Rechts, welche den Zwang, oder, da, wie wir gesehen haben, der Staat allein das Zwangsmonopol besitzt, welche den Staats – zwang hinter sich haben, womit denn implizite gesagt ist, dass nur die vom Staat mit dieser Wirkung versehenen Normen Rechtsnormen sind oder dass Der Staat die alleinige Quelle des Rechts ist.”

¹² John BOWRING (szerk.): *The Works of Jeremy Bentham*. London, Simpkin, Marshall & Co., 1943. VIII. fejezet, 94. „A law is a discourse – convinced mostly in general, and always in determinate, words – expressive of the will of some person or persons, to whom, on the occasion, and relation to the subject in question, whether by habit or express engagement, the members of the community to which it is addressed are disposed to pay obedience.”

Karl Magnus Bergbohm (1892) ugyanakkor a jog fogalmában inkább a jog forrásának fogalmát találja meg, így álláspontja szerint „a jog kifejezés mindig a jog technikai fogalmát jelöli, a jogtudomány központját mint szigorú tudományt és semmi más”.¹³

Thomas Erskine Holland (1917) szerint a jog „[...] az emberi cselekvés általános szabálya, amely csak a külső cselekedeteket veszi figyelembe, és egy meghatározott hatalom érvényesíti. Ez a hatalom emberi, és az emberi autoritások közül ez az, amely a politikai társadalomban a legfontosabb.”¹⁴

Moór Gyula (1923) szerint a „jog olyan társadalmi szabályok összessége, amelyek engedetlenség esetére fizikai kényszer alkalmazásával fenyegetik meg azt, akihez szólnak, és amelyeknek tényleges érvényesülése biztosítva van azáltal is, hogy a legerősebb társadalmi hatalommal olyan kapcsolatban állnak, hogy ez fenyegetésüket szükség esetén valóra váltja. Vagy még rövidebben: a jog olyan valósággal érvényesülő társadalmi szabályok összessége, amelyeknek érvényesülését végsősorban fizikai kényszer alkalmazásával is biztosítja a legerősebb társadalmi hatalom.”¹⁵

Alf Ross (1929) nézete szerint a jog fogalmának meghatározására szolgáló módszernek empirikusnak és induktívnek kell lennie. A fogalomalkotás nehézségét pedig az adja, hogy a jog jellegzetes vonásait – azaz a *genus proximumot* és a *differentia specificát*¹⁶ – miben is találjuk meg. Arra az álláspontra jut, hogy szerinte egy induktív összehasonlító módszer segítségével lehetséges megtalálni ezt a fogalmat. Ehhez pedig úgy jutunk el, hogy találnunk kell egy olyan felsőbb tételt, amely kétséget kizáróan rendelkezik jogi jellemzőkkel, és abból le tudjuk vonni a következtetéseket. Azaz a „jog fogalmát indukció és absztrakció útján találhatjuk meg”¹⁷ Ross szerint.

---

¹³ Karl BERGBOHM: *Jurisprudenz und Rechtsphilosophie*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1892. 44. „[...] sein wollenden Deduktionen der Terminus Recht stets auch den technischen Rechtsbegriff, den Mittelpunkt der gesamten Jurisprudenz als strenger Wissenschaft und nichts Anderes bezeichne.” Itt kell megemlíteni a Jhering székfoglalójában elmondottakat is, vagyis *Ist die Jurisprudenz eine Wissenschaft?* Lásd P. SZABÓ Béla: *A juriszprudencia mint tudomány – Jhering álláspontja bécsi székfoglalója alapján*. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/02e12f89-6c7c-4bf2-ac11-407aacaf677b/content> (Letöltve: 2023. 01. 04.) A régebbi európai közös jogban és az abban tevékenykedő gyakorló jogászok nemzedékei számára ez a kérdés nem merült fel. Számukra a *jurisprudencia* elsősorban egy gyakorlati irányultságú „érvelési művészetet” jelentett. A modern kort megelőző időszak tudományfogalmának válsága, a modern (természet)tudományok előretörése a 18. század második felében a *scientia* fogalom bizonyos jelentésváltozását idézte elő: a korábbi *Gelehrsamkeit*ből *Wissenschaft* lett. Az 1700 években a *Gelehrsamkeit* kifejezés inkább az egyéni tanulással (azaz a szubjektívummal) kapcsolatos képességet jelentette, azaz az egyéni kompetenciák kifejezését, a *Wissenschaft* kifejezés pedig a „tudomány” jelleget, azaz az objektív megközelítést célozta. Julius Kirchmann álláspontja szerint a *jurisprudencia* teljesen ki van szolgáltatva a törvényhozónak, a mindenkor hatályos pozitív jognak. Lásd Julius Hermann von KIRCHMANN: *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft: Ein Vortrag, gehalten in der juristischen Gesellschaft zu Berlin*. Berlin, Julius Springer, 1848.

¹⁴ HOLLAND 1917, 41.: „A law, in the proper sense of the term, is therefore a general rule of human action, taking cognisance only of external acts, enforced by a determinate authority, which authority is human, and, among human authorities, is that which is paramount in a political society.”

¹⁵ MOÓR Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Budapest, Pfeifer, 1923. 203–204.

¹⁶ Megjegyzés: *genus proximum et differentia specifica*.

¹⁷ Alf ROSS: *Theorie der Rechtsquellen: Ein Beitrag zur Theorie des positiven Rechts auf Grundlage dogmenhistorischer Untersuchungen*. Leipzig–Wien, F. Deuticke, 1929. 196.: „Der Rechtsbegriff wird durch Induktion und Abstraktion gewonnen.”

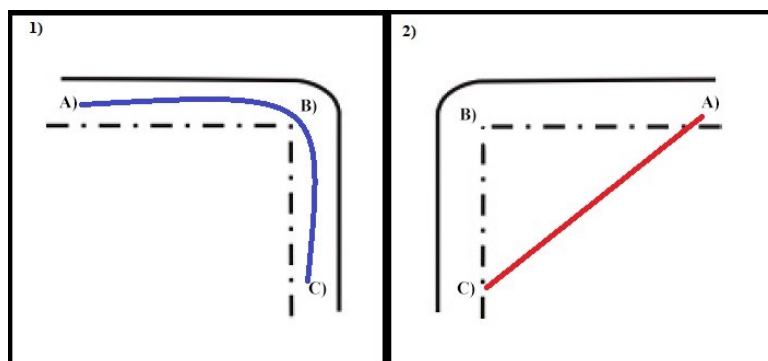
I. Szokás és szokásjog

Amiket homályosan társadalmi normáknak nevezünk, azok különböző forrásokból táplálkoznak, és más és más kötelezettségeket hordoznak magukban. Közös jellemzőjük ugyanakkor az, hogy ezen normák megszegése esetén nem lehet határozott felső autoritásra hivatkozni, mégis azokat, akik betartják őket, a társadalom általában – vagy csak egy része – pozitívan, míg azokat pedig, akik nem engedelmességek nekik, negatívan ítéli meg. Ebből – álláspontom szerint – következik, hogy a társadalmi norma ezen definíciójába nem tartozik bele a jogi norma fogalma. Ugyanakkor ebbe a kategóriába sorolhatók szokásjogi elven alkalmazott egyéb normák, mint az öltözködés megválasztására vonatkozó divat, a csoportos (társadalmi) viselkedés, a szakmai etikett vagy akár a *gentleman agreement*, valamint az erkölcs legsúlyosabb előírásai, amelyeket kifejezetten morális „törvények” kifejezéssel illetünk. Mindegyik normában az a közös, hogy bizonyos társadalmi körökben generálisan elfogadottak, míg a megszegésükkel szemben a gúny, a gyűlölet vagy a nem állami kényszerítés különböző árnyalatainak van kitéve a cselekvő.¹⁸

Holland szerint az ilyen megszokott cselekvési irányok (szokások) kialakulásának legjobb példája az a mód, ahogyan egy ösvény kialakul egy közös úton. Egy ember átkel az úton abban az irányban, amelyet a célja vagy a pusztá véletlen sugall.

Mindenki látott már olyat, hogy egy gyalogosjárda az autótutat (vagy a telekhatárt) követi (ezzel kijelölve a kötelező „haladási irányt”). Ugyanakkor az emberek A pontból a C pontba nem a meghatározott B ponton keresztülmenő, lebetonozott úton, hanem a legrövidebb [A-ból egyenesen C pontba (átfogó)], kitaposott ösvényen teszik meg ezt a távot – Arkhimédész tanácsának megfelelően.

1. ábra
Forrás: Szerző

Ha mások is követik ugyanazt az utat – amit valószínűleg meg is tesznek, – akkor egy ösvény jön létre. Mielőtt egy szokás kialakul, nincs „jogi” oka annak, hogy valaki az egyik irányt választja a másik helyett – bár kétségtelenül kellett valamilyen célszerűségi, vallásos vagy véletlenszerű ok, hogy azt válassza. Az egyszer kialakult szokás évről évre erősödik és megszilárdul, nemzedékről nemzedékre átöröklődik. Ez az a cselekvési mód, amelyet mindenki követni szokott: általában úgy gondolják, hogy ez az út üdvözítő, és az ettől való eltérést abnormálisnak, erkölcstelennek érzik.

A jogrendszer általi legitimáció – azaz a szokásból szokásjoggá válás – többféleképpen történhet, mégpedig kifejezetten vagy hallgatólagosan. Ezeket a társadalmi magatartásmintákat

¹⁸ HOLLAND 1917, 28.

az állam explicit módon nem fogadta el, de az egyének – akiből az állam is áll – megkérdőjelezhetetlenül követik. Ugyanakkor az a tény, hogy a jogalanyok meg vannak győződve egy régóta gyakorolt szokás kötelező jellegéről, nem vezet arra a következtetésre, hogy az állami apparátus – amely a jogvédelmi feladatokat hivatott ellátni, – ezt ki is kényszerítse. Ugyanis kizárólag az írott jog kikényszerítése a végrehajtó hatalom feladata. Ebből következik, hogy nincsen joghatóságuk arra, hogy saját (egyéni) belátásuk szerint határozzák meg, melyek azok a „szokások”, amelyeket kikényszerítenek, és melyek azok, amelyeket nem. Azaz a végrehajtó hatalom csak azoknak az egyéneknek foganatosíthatja a „jogát”, akiknek a „joga” pozitív írott normákban van biztosítva. Ebből következik, hogy ahhoz, hogy a szokásoknak jogi kötőereje legyen, a szokásokat a jogrendszerbe kell inkorporálni, így nyerve legitim kikényszerítési jogosultságot.¹⁹ Mindazonáltal az nem kétséges, hogy a szokásjog már jóval a nemzetek és államok létrejötte előtt is létezett. Ennek okán eleinte nem tettek különbséget a materiális és formális jogforrás között, amelyek az egyénekre (kisebb csoportokra) és a társadalomra (mint rész-egész) vonatkoznak.²⁰ Így a későbbiekben született felosztás szerint materiális jogforrásnak tekintjük az egyes szokásokat és hagyományokat, míg formális jogforrásnak a pozitív, formalizált módon megjelenő törvényeket, rendeleteket és minden olyan eszközt, amely valamilyen szinten magatartást szabályoz.

A materiális jogforrásoknál ugyanakkor el kell különítenünk a társadalom nagy csoportját meghatározó szokásokat (*Sitten*) és a kis csoportokat, – családokat, közösségek magatartását – befolyásoló hagyományokat (*Bräuche*). Az előbbi esetében (*Sitten*) döntő, hogy kialakult egy rögzített gyakorlat egy országban. Például rendszeresen alkalmaznak egy bizonyos szerződéstípust, vagy a végrendeletekben rendszeresen használnak egy bizonyos *terminus technicus*. Ilyen esetekben beszélhetünk szokásokról, de az állam általi kikényszerítésük ez esetben is hiányzik. Ugyanakkor ahhoz, hogy a szokás "szokásjoggá" váljon, további két különleges követelménynek kell megfelelnie a szokásnak. Ad1: hosszú időn keresztül kell érvényesíteni a kialakult „gyakorlatot” (*longa consuetudo, diuturna consuetudo*); és Ad2: a társadalom feltétlen kötelező erejű meggyőzésére is szükség van (*opinio necessitatis*).²¹ Ezt követően, ha az A és C pont közötti utat lebetonozzák, és ez az „út” válik az általánossá, akkor ebben az értelemben a szokás innentől szokásjoggá válik, majd, amennyiben jogalkotói szándék is kapcsolódik hozzá (kitáblázzák), pozitívizálódik. Ugyanakkor megemlítendő, hogy nem az írásba foglalás aktusa teszi a szokásjogot írott joggá, hanem a „jogalkotó” olyan aktusaiból következtethető, amelyek közvetlenül nem jogalkotásra irányulnak, amelyekből azonban mégis megállapítható a jogalkotónak erről vagy arról a

¹⁹ Vö. Hans von NAWISKY: *Allgemeine Rechtslehre als System der rechtlichen Grundbegriffe*. Einsiedeln-Köln, Verlagsanstalt Benigner & Co. Ag., 1941. 30.

²⁰ HOLLAND 1917, 57–58.

²¹ NAWISKY 1941, 28. Lásd Oskar BÜLOW: *Heitere und ernste Betrachtungen über die Rechtswissenschaft*. Leipzig, 1901. 72. és 73.: „Noch jetzt steht jene ganz dem Geiste der Romantik entstiegene Gewohnheitsrechtstheorie ausrecht da, obwohl es an vereinzelt Besuchen, sie ins Wanken zu bringen nicht geseht hat und die praktischen Juristen nie recht gemusst haben was mit ihr anzusingen und auszurichten sei, auch die Gelehrten selber über das Wesen des Gewohnheitsrecht durchaus nicht ins Klare kommen konnten. Gehen doch ihre Umsichten über die Hauptpunkte und die Durchführbarkeit dieser Duellen Theorie, namentlich über die Frage, wie die Entstehung einer gewohnheitsrechtlichen Hegel in Wirklichkeit vor sich gehe, ob sie die Puchta lehrt, schon doch die Volksüberzeugung, allein entstehe und doch gewohnheitsmäßige Anwendung bloß kundgegeben werde oder ob sie erst durch die letztere im Bunde mit jener Überzeugung zur Entstehung gelange, – wie die »Existenz« [az eredetiben az Eristenz kifejezés szerepel] eines Gewohnheitsrechts beweisbar sei, wie es sich mit dem Erfordernis und dem Beweise der *opinio necessitatis*, der *diuturna consuetudo*, dem Reservat der, Rationalität verhalte. Jets sogar noch viel weiter auseinander, als es schon beim Auskommen dieser Theorie der Fall gewesen ist, so das, die Lehre vom Gewohnheitsrecht nunmehr verworren und dunkler als je zuvor ist und noch lebhafter die Erinnerung an jenen wunderbaren, die Gedanken wirrenden Nachtgesang wachruft.” Majd folytatja, hogy pont ez az elméleti homályosság teszi vonzóvá a szokásjog elméletének a kutatását.

*kérdésről táplált felfogása, akarata.*²² Mindezekből látszik, hogy két szokásjogi elmélet feszül egymásnak, az egyik, amely azt állítja, hogy a jogalkotónak és a jogalkalmazónak kifejezett „alkotó” szerepe van a szokás szokásjoggá válásában, míg az utóbbi azt mondja ki, hogy az csak egy folyamat eredménye, amelybe a jogalkotó és jogalkalmazó szerveknek nincsen beleszólása – vagy ha mégis van, akkor ott is csak a szokásjog deklarációja.

II. Jogforráselméletek

A vizet a víz forrásából, a jogi rendelkezéseket pedig a jog forrásából (az úgynevezett jogi kútfőkből) merítjük,²³ ugyanakkor a jogforrás (*fons iuris, source of law, sources de droit, Rechtsquellen*) kifejezésnek több jelentése is van, amelyeket világosan meg kell különböztetni az egyéb „forrás” kifejezéstől.²⁴ Így nem etimológiai²⁵ szempontú, hanem egyéb rendszerjellegű megkülönböztetést szükséges alkalmaznunk. Ezáltal meghatározzuk a jog formális és materiális forrásait. A *formális forrás* az, amelyből a jogszabály ereje és érvényessége származik. Ez az, amiből a jogok hatalma ered. A *materiális források* viszont azok, amelyekből a jogok anyaga, nem pedig érvényessége származik.²⁶ A materiális forrás adja a norma lényegét, a formális forrás jelleg pedig a jogi norma jellegét, mibenlétét és alaki azonosságát. A jog anyaga mindenféle materiális forrásból meríthető, de jogi érvényességéért – ha nincsen pozitív normába (formába) foglalva – a bíróságokhoz kell fordulni, és csakis hozzájuk. A szokásjognak materiális forrása az egyének szokásaiban van; de formális forrása az állam akaratában, nem kevésbé, mint magában a pozitív jogban.²⁷

John William Salmond szerint a jog formális forrása nem diverzifikálható, így idesorolandó minden, ami a jog által elfogadásra került – akárcsak Hart elismerési szabálya.²⁸ Ugyanakkor a materiális forrás két részre is bontható, ennek megfelelően beszélhetünk *jogi* és *történelmi* (materiális) forrásról: ezek azok a jogforrások, amelyeket a jog explicit módon nem nevesít jogszabálynak, de a gyakorlatban mégis jogi elismeréssel rendelkeznek. Általános jelleggel ezek azok a források, amelyeket Tóth. J. Zoltán a jogdogmatika oldaláról közelít meg, így ezeket jogtudósi vagy doktrinális jognak tekinti, és nem a jogforrás materiális distinkcióképzésének.²⁹

---

²² MOÓR 1923, 223. és 224.

²³ NAWIASKY 1941, 27.: „[...] So gibt es eine Vielzahl von Fundorten rechtlicher Vorschriften, und diese bezeichnet man mit einem bildlichen Ausdruck als Rechtsquellen, weil ihnen, ähnlich wie den Wasserquellen, das edle Naß Die Rechtssätze zu entnehmen sind.”

²⁴ Megjegyzés: Horváth Barna megfogalmazásában: „A jogforrás kifejezés szókép, amely – éppúgy, mint a forrás általában – folytonos átmenetnek a képzeletbeli válságos pontját jelenti. Amint a forrás nem a szikla, sem a földnyílás, sem a növényzet, amelynek környezetét alkotják, hanem maga a víz, a föld alatti láthatatlanságból a föld feletti folyásba való átmenetben: éppúgy a jogforrás is maga a jog, a szétfolyó bizonytalanság halmazállapotából a technikus bizonyosságba való átmenetbe.” HORVÁTH Barna: *A jogelmélet vázlat*. Máriabesenyő–Gödöllő, Attraktor, 2004. 62.

²⁵ PESCHKA 1965, 28.: „[...] nem tudunk egyetérteni sem azokkal a jogforráselméleti koncepciókkal, amelyek a jogforrás fogalmának tisztázásában egyszerűen terminológiai, illetve etimológiai kérdést látnak, sem azzal a felfogással, amely a jogforrás fogalmát nominális fogalommal degradálja.”

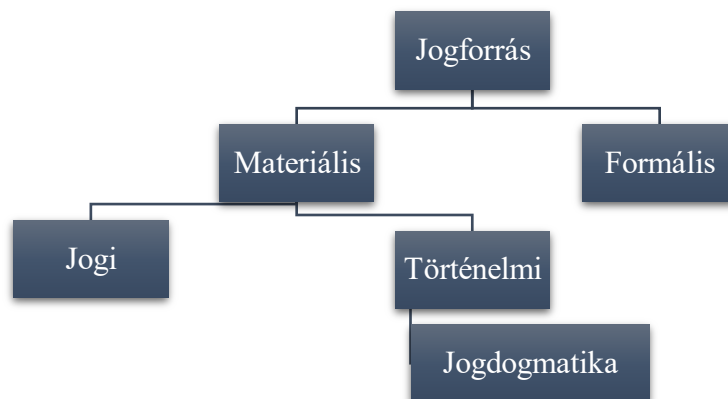
²⁶ Peschka Vilmos fordítása. PESCHKA 1965, 34. Az eredeti idézet John W. SALMOND: *Jurisprudence*. London, Sweet and Maxwell, 1920. 137.: „A formal source is that from which a rule of law derives its force and validity. It is that from which the authority of the law proceeds. The material sources, on the other hand, are those from which is derived the matter, not the validity of the law.”

²⁷ Vö. SALMOND 1920, 137.

²⁸ Lásd HART 1995, 121–131.

²⁹ Tóth J. Zoltán: *Állam- és jogelmélet*, Budapest, Patrocinium. 2019. 68-73.

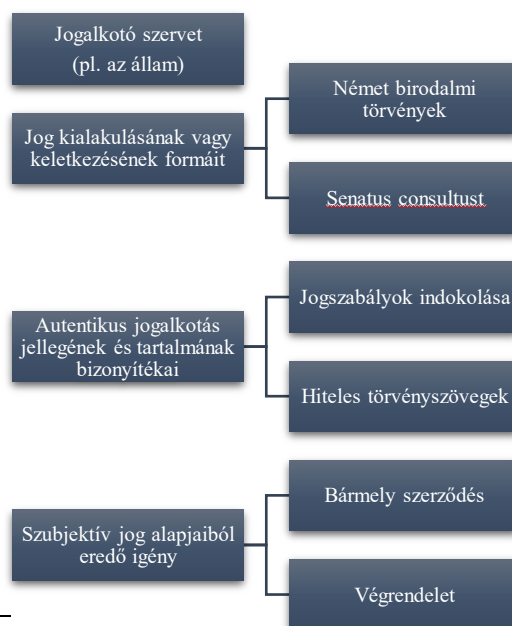
2. ábra
Forrás: Szerző

Karl Bergbohm jogforrásfelfogásában legalább négy különböző dolgot jelöl a jogforrás kifejezés. Elsődlegesen a jogalkotó szervezetet (például az állam); másodlagosan a jog kialakulásának vagy keletkezésének formáit (például a római *senatus consultus*, a német birodalmi törvények); harmadlagosan az autentikus jogalkotás jellegének és tartalmának bizonyítékait (például hiteles törvényszövegek, jogszabály indokolása); és végül a szubjektív jog alapjaiból előálló kontraktusokat (például öröklési jog végrendelet alapján, szerződésből eredő igény).³⁰ Továbbá még sokan beszélnek az állam bizonyos köreinek autonómiájáról, az ügyletek (szerződések, aktusok) természetéről és az analógiáról is mint jogforrásokról. A jogbölcselek nevezik így az egyes jogelvek tartalmának távolabbi okait vagy bensőbb meghatározó tényezőit, mint például az isteni rendet, az emberi értelmet, a jogi eszmét vagy akár magát a jogtudatot is.

Ez a terminológiai zűrzavar, írja Bergbohm, elég ahhoz, hogy a jogforrásokról szóló fejezetet a jogelmélet egyik leggyötrelmesebb fejezetévé tegye.³¹

3. ábra
Forrás: Szerző

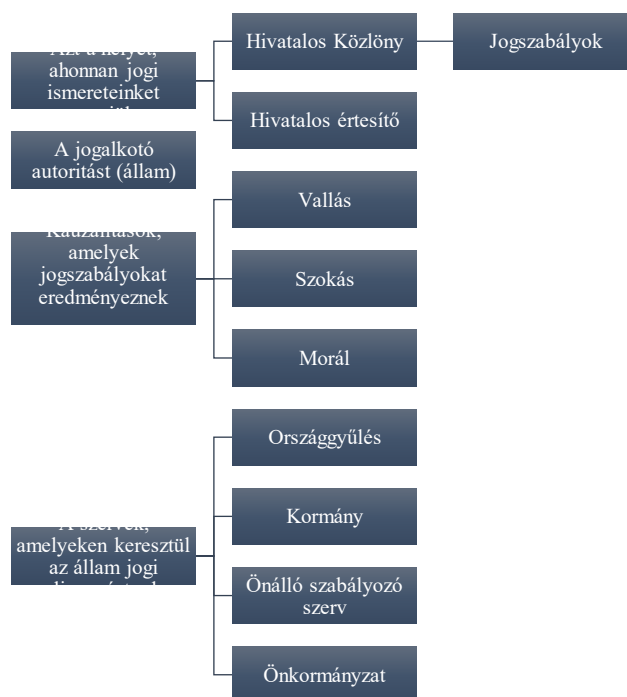
³⁰ BERGBOHM 1892, 40.

³¹ Peschka Vilmos fordítása. PESCHKA 1965, 33. Lásd BERGBOHM 1892, 40.: „Diese terminologische Verwirrung genügt, um das Kapitel von den Rechtsquellen zu einem der qualvollsten der ganzen Rechtstheorie zu machen.”

A jog szó, miután a jog és a szokásjog területéről átkerült más tudományok területére, ma már olyan jelentéssel (is) bír, hogy alig merjük használni a szót önmagában, valamilyen pontosító kifejezés nélkül. Ugyanakkor a nyelv nem pusztán tudományos célokra szolgál, és a tudományterületeken belül nem pusztán egyetlen ágat szolgál ki, ennek okán el kell viselnünk, hogy egyes művészetek és tudományok bőségesen használják a jogelmélet fő fogalmát. A „jog” mindenféle dolgot jelenthet attól függően, hogy az ember mit tekint a „jog” *genus proximum*ának, így az alapállítással ellentétes vagy az eredeti értelmezéstől eltérő eredményre is juthatunk. Ha hagyományosan azt mondjuk, hogy minden „jog” „írott normán” vagy „szokáson” alapul, akkor az előbbi kifejezés a kifejezett jogalkotás minden formáját maga alá vonja. Tehát nem pusztán az állam által megalkotott jogszabályt jelenti – amely viszont ha pusztán „formálisan” jog, akkor nem a jogi szabályok forrása, tehát úgynevezett „nem jog” –, hanem ugyanazon grémium által hozott intern aktusok összességét is. Egyrészt a rendelet a törvény egy alárendelt, végrehajtási jelleggel bíró módozatnak tekintendő, amennyiben ez alatt *expressis verbis* a jogalkotás bármely formáját értjük. Ez nem akadályozza meg az államfőt abban, hogy ma a törvényhozó hatalmi ág „határozatát” törvényként, holnap pedig a kormányzó hatalmi ág határozatát *ideiglenes törvény erejével bíró rendeletként* (úgynevezett szükségrendeletként) hirdesse ki.³²

Thomas Erskine Holland szerint (is) négy dolgot értünk a jogforrás alatt. Elsődlegesen azt a helyet, ahonnan jogi ismereteinket nyerjük (jogszabályok, hivatalos lap). Másodlagosan a jogalkotó autoritást (állam), tehát az állam megalakulásáig nem létezhet a szó szoros értelmében vett törvény sem. Ugyanakkor kétségtelenül lehetnek, és mindig is voltak erkölcsi és szokásszerű magatartási szabályozóink is, így az állam megalakulása után azok a szabályok pedig, amelyek megkapták az állam jóváhagyását, úgynevezett „törvényekké” válhattak. Harmadlagosan azokat az okokat is értjük alatta, amelyek jogszabályokat eredményeznek (szokás, vallás stb.). Végül pedig azokat a szerveket, amelyeken keresztül az állam jogi elismerést ad.

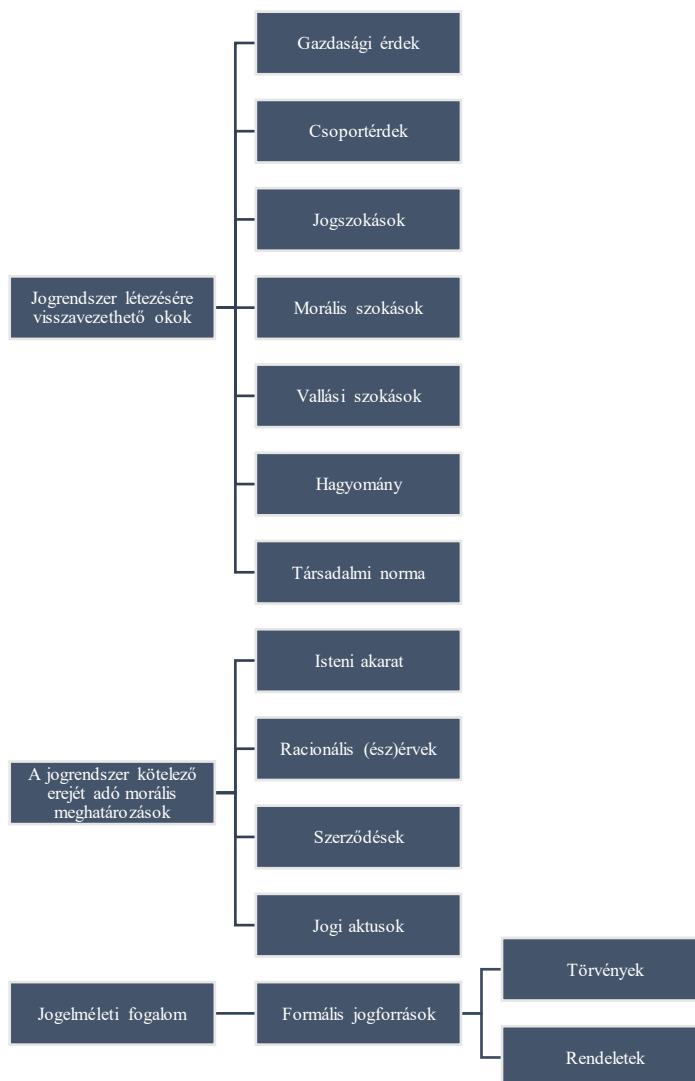
4. ábra
Forrás: Szerző

³² BERGBOHM 1892, 40–44.

Alf Ross felfogása szerint a jogforrás három dolgot jelent.³³ Elsődlegesen az adott jogrendszer létezésére visszavezethető okok (kauzalitások) szociológiai kérdéseit, amelyek az egyes igazságos aktusok (magatartási cselekedetek) okait kutatják, és egy bizonyos jogrendszer tekintetében meghatározóak. Ez a cél a gazdasági viszonyokra, egyes csoportérdekekre (osztályérdek), jogi, erkölcsi vagy vallási szokásokra, hagyományokra és egyéb társadalmi normákra hivatkozó jogforrás. Másodlagosan a jogrendszer kötelező erejét adó morális meghatározásokat – azaz egyfajta általános *genust*, amelyből következethetünk a speciálisra. Azaz úgynevezett „végső jogforrásnak” (*letzte Quelle*) tekintendő az isteni akarat, a racionális (ész) érvek, a kontraktusok vagy hasonló aktusokra való hivatkozások. Harmadlagosan pedig jogelméleti jogforrásfogalmat határozza meg. Ebben az értelemben itt a pozitív írott jogforrásokat jelöli meg, mint a törvények vagy rendeletek. Álláspontja szerint a formális jogforrás-meghatározás az, amely a jognak a megismerési formáját adja. Így ezzel azt állítja, hogy az angol jogtudományban alkalmazott materiális és formális megközelítés téves, mert két egymástól távol álló problémáról van szó. Egy jogelméleti és egy szociológiai problémáról, amelyek nem hasonlíthatók össze, és nem foglalhatók egy rendszerbe sem. Tehát mindezek alapján azt tudjuk mondani, hogy a jogforrás fogalma azon múlik, hogy a jog „mibenlétének” az elemzésekor milyen kérdésre keressük a választ.

5. ábra
Forrás: Szerző

³³ Ross 1929, 291–292. Lásd bővebben: XII. fejezet.

Hans Nawiasky a jogforrás kifejezés alatt két fő típust különböztet meg a külső megjelenésük szerint³⁴ – amelyek az eddigi ismert felosztás szerint a formális jogforrás kifejezésén belül helyezhetők el –, így beszél írott és íratlan jogforrásokról. Az íratlan jogforrás az egyszerű, lassan változó társadalmi struktúrákban alakul ki, ahol a fejlődés szinte észrevehetetlen, az írás és az olvasás pedig még nem terjedt el. Ebben a társadalmi rendszerben a jog az konstans és változatlan, így a társadalmi norma *nem* egy tudatos vagy formalizált aktussal jön létre, hanem a szájhagyományban él, és nemzedékről nemzedékre öröklődik.

Az írott jogforrások – főszabály szerint – a komplex berendezkedésű társadalmakban alakulnak ki, ahol a gazdasági és társadalmi változások dinamikusak, az érdekek és az egyéni szemléletmódok diverzifikáltak, így a társadalomban (a nagy számok törvénye alapján is) több konfliktus keletkezik, és több konfrontációra van lehetőség. Ebből következik, hogy ahol több konfliktus van (*terminus medius*), ott több jogvita is keletkezik. Ennek okán ezen fejlettebb közegekben megjelenik az igény a szélesebb körben megismerhető szabályok iránt, amelyre rendszerint az írásbeli forma szolgál.

Moór Gyula szerint a jogforrásrendszer nem materiális-formális, vagy írott-íratlan párosra bontható, hanem külső és belső jogforrásfogalomra. A külső jogforrásfogalom pedig a „jog fogalmából” dedukálható.³⁵ Álláspontja szerint a belső jogforrás *végző soron a legerősebb társadalmi hatalom*. Továbbá ezen meghatározást még specializálja úgy, hogy ezen jogalkotási lehetőségnek a továbbadását sem zárja ki. Így ebben az értelemben beszélhetünk primer (elsődleges), valamint secunder (másodlagos) jogforrásokról is. Minden elsődleges jogforrásnak tekintendő, amely a legerősebb társadalmi hatalomtól származik, így a másodlagos jogforrások egyfajta tényezői az elsődleges jogforrásnak – azaz míg az elsődleges jogforrás abszolút, úgy a másodlagos csak relatív jogforrásnak tekintendő, amely függő viszonyban van az abszolút értékű jogforrással.³⁶ Továbbá Moór azt írja, hogy a másodlagos jogforrások „[...] fogalma [...] kizárólag tételes jogi kérdés”.³⁷ A jogforrás külső-belső viszonya ugyanakkor szorosán kapcsolódik a jog fogalmához – és ahogy kifejtettük –, így a „joghoz” *mint terminus technicus*hoz a legtöbb jogbölcse szerint hozzátartozik annak a realizálódása és követése is. *Ez azonban feltételezi, hogy a jog valamely külső formában nyilvánuljon meg, hogy felismerhetővé és követhetővé váljon. A jog keletkezése tehát tulajdonképpen a külső jogforrás alakjában való megjelenéssel van befejezve. Másrészt pedig a külső jogforrás a jog értelmezésének alapja, vagyis a jogalkalmazás kiindulópontja.*³⁸

6. ábra
Forrás: Szerző

Külső jogforrás = a jog fogalma

Belső jogforrás = legerősebb társadalmi hatalom

Elsődleges jogforrás

Másodlagos jogforrás

³⁴ NAWISKY 1941, 26–35.

³⁵ Megjegyzés: ehhez hasonló felosztás csak az egyházjog területén olvasható. Lásd Paul ERTE: *Die Quellen des römischen-gemeinen, kirchlichen und deutschen Rechtes*. Berlin, 1890. 74-93. A belső jogforrásokról, mint gyűjteményekről és együttesekről ír a külső jogforrásoknak pedig – csak, ahogy a többi jogbölcse is – a rendeleteket, törvényeket és egyes szabályokat, szerződéseket tekint. 74-84.

³⁶ Megjegyzés: Szilágyi Péter ezt végül úgy értelmezi, hogy az elsődleges jogforrásnak a forradalmi jogalkotást, az alkotmányt és a törvényt tekinti. SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, Osiris, 2006. 226. és 227. Lásd MOÓR 1923, 229.

³⁷ MOÓR 1923, 222.

³⁸ MOÓR 1923. 222. és 223.

Somló Bódog szerint a jogforrást kettő plusz egy módon lehet értelmezni.³⁹ Először is, mint azt a tényezőt, amelyből a jogi normák származnak, majd az a forma, amelyben megjelennek. Az első értelemben belső jogforrásokról beszélünk, a másodikban pedig külső forrásokról. Az úgynevezett *plusz egy* pedig a külső és belső jogforrások kombinációja révén létrejött jogforrásokat jelöli. A külső jogforrások alatt a *jogot létrehozó akaratot*, azaz a *kifejezési formákat* (aktusokat), másrészt a megalkotott normákat is érti. A belső jogforrások alatt pedig azt a forrást, amelyből a jog fakad, azaz *az állam jogi hatalma és autoritása* (csak ahogy a kortárs német jogfilozófusok is megfogalmazták ezt) – azaz maga a jogalkotó grémium. Ennek értelmében a belső jogforrás minden „jog” eredeti forrása. Továbbá még Somló is – hasonlóan Moór Gyulához – megkülönbözteti az elsődleges és másodlagos jogforrásokat is.⁴⁰ Ugyanakkor Somló a másodlagos jogforrások „létezését” nem tartja szükségszerűnek a jogrendszerben, mert szerinte létezhet olyan állam, amelyben nincsenek ilyen jogforrások. Ahol pedig nem fordulnak elő, ott egy kezdetleges államalakulatról van szó, akárcsak Nawiasky íratlan jogforrásfelfogása.

7. ábra
Forrás: Szerző

Peschka Vilmos a fenti definícióképzéseken túl (materiális-formális, külső-belső, írott-íratlan, elsődleges-másodlagos) bevezeti a *gnoszeológiai* és a *genetikus* jogforrás fogalmát, valamint idézi az *általános* és az *individuális* szocialista jogforrás fogalmát is. Az általános jogforrás fogalma mindezek alapján nem más, mint *az a specifikus társadalmi jelenség, tényező vagy viszony, amely az objektív jogot (a jogi normák összességét) közvetlenül előidézi, létrehozza*.⁴¹ Az individuális jogforrás alatt pedig *az állami tevékenység specifikus fajtáját, az állam jogalkotó tevékenységét* érti.⁴² Ugyanakkor Peschka generális jogforrásfogalma elé helyezi a *genetikus* jogforrásfogalmat, míg másik fogalommeghatározásként a *gnoszeológiai* jogforrás kifejezést alkotja meg, amely a jog megismerési formát definiálja, mint más szerzőknél a külső jogforrás definíciója.⁴³ Peschka a *genetikus* jogforrást a társadalmi, politikai, ideológiai jelenségekből absztrahálja, amelyek a tárgyi joggal meghatározott összefüggésben értelmezhetők.⁴⁴ Azaz az alapkérdése, hogy mi is a jog keletkezési folyamata, mi alakítja, befolyásolja annak a keletkezését.⁴⁵ A *gnoszeológiai* jogforrást Peschka a jog

³⁹ Felix SOMLÓ: *Juristische Grundlehre*. Leipzig, Felix Meiner, 1917. 330–332.

⁴⁰ John Austin szerint a jogforrás képletes kifejezése már akkor is helytelen, ha egy jogi norma másodlagos alkotóját is forrásként említik. A szó valódi értelmében ugyanis csak azok a jogi normák a jogforrások, amelyek közvetlenül a legfelsőbb hatalomtól származnak, azaz csak az elsődleges jogforrások.

⁴¹ PESCHKA 1965, 52.

⁴² PESCHKA 1965, 66. Eredeti lábjegyzet: Hasonlóan fogalmazza meg a jogforrás fogalmának definícióját Kerimov: „Véleményünk szerint a jogforrás az állami szerv alkotótevékenysége, amely abban áll, hogy jogszabályokat bocsát ki vagy más társadalmi normákat jogszabályokként ismer el, és amelyeket a társadalom megfelelő gazdasági, politikai és egyéb előfeltételei határoznak meg.” (D. A. Kerimov, *Zur Anwendung der marxistischen Methodologie der Erforschung rechtlicher Erscheinungen*. Staat und Recht, 1957. 1217.)

⁴³ PESCHKA 1965, 35. és 36.

⁴⁴ PESCHKA 1965, 37. A szerző itt idézi Savigny-t: „Jogforrásoknak az általános jog, tehát épp úgy a jogintézmények, mint az ezekből absztrakció által képzett egyes jogszabályok keletkezési alapjait nevezzük. Friedrich Carl von SAVIGNY: *System des heutigen römischen Rechts*. Berlin, 1840. 11.”

⁴⁵ PESCHKA 1965, 37.

megismerési forrásának (*fontes cognoscendi*) tekinti. Ez az elmélet pedig azt tárgyalja, hogy miből ismerjük meg a jogot, honnan tudjuk, hogy jogi jelenséggel állunk szemben, melyek azok a források, amelyekből jogi ismereteinket nyerjük.⁴⁶ Ebből pedig az következik, hogy lényegében a korábbi jogbölcselők külső jogforrásfelfogásának felel meg a *gnoszeológiai* jogforrás kifejezés.⁴⁷ „[Amíg a] jogforrás általános fogalmának genetikus meghatározása a jogforrás fogalmát és problematikáját elsősorban és lényegében a jogalkotás szemszögéből nézi, addig a jogforrás általános fogalmának gnoszeológiai definíciója a jogforrásfogalom és a jogforrástan súlypontját inkább a jog-alkalmazás felé tolja el, a jogforrás fogalmát a jogalkalmazó oldaláról ítéli meg, a jogforráselmélet problematikáját a jogalkalmazás folyamatához igazítja.”⁴⁸

Összegzés

Az láthatjuk, hogy Bergbohmnek van igaza a jogforrásfogalommal kapcsolatban, mert a mai napig nincsen egzakt megfogalmazásunk arra, hogy mit tekintünk jogforrásnak, és mit nem, és milyen kérdésekre keressük a választ, így a jogforrásfelfogással kapcsolatban a jogbölcsészek is legalább tizennégyféle rendszertani megfogalmazást adtak számunkra:

1. *Materiális/tartalmi/anyagi jogforrásoknak* azokat az *okokat* tekintjük, amelyekből a jog lényege és azonossága ered, vagyis amelyből pozitív jog *jöhet* (azaz nem szükségszerűen jön) létre. Ezek azok a legfőbb társadalmi erők, amelyeket a szokások és a hagyományok kifejezéssel illetünk, vagyis általánosan megfogalmazva a társadalmat mozgató jelenségek, amelyekből maga a jog *szubsztanciája* is keletkezik. Idetartoznak a történelem során kialakult jogelvek, mint például a jóhízeműség, a tisztességes eljárás és a kétség esetén a vádlott javára való döntés elve.

2. *Formális/megjelenési/alaki jogforrások* alatt azokat a külső azonossági, *kifejezési momentumokat* (cselekvéseket) értjük, amelyekkel a jog materiája a legfőbb társadalmi erő által *érvényessé*, megismerhetővé és kikényszeríthetővé teszi a jogi rendelkezéseket. Idesoroljuk például a törvényeket, a rendeleteket és minden olyan eszközt, amely a társadalom magatartását formalizált módon (elsődlegesen pozitív, írott formában) szabályozza.

3. *Külső jogforrások* alatt a jogot létrehozó *akaratot* – de nem annak tartalmát –, azaz a *kifejezési formákat* (szavakat és aktusokat), másrészt már magukat a megalkotott normákat is értjük, amelyek a jogértelmezés (szemantikai és szintaktikai) alapja, azaz a jogalkalmazás kiindulópontja.

---

⁴⁶ PESCHKA 1965, 38.

⁴⁷ PESCHKA 1965, 38.

⁴⁸ PESCHKA 1965, 39.

4. *Belső jogforrások (fons essendi)* alatt azon formalizált társadalmi *autoritásokat* (országgyűlés, kormány, önkormányzat, miniszter, polgármester, egyes országokban a bíróságok) értjük, amelyek célzott és eredeti módon *képesek jogot alkotni, létrehozni* – így ez nem más, mint azok a tényezők, amelyekből a jogi norma származik.

5. *Írott jogforrások* alatt elsődlegesen azon *kizárólagos jogalkotási céllal kifejezésre jutott jogi aktusokat* értjük, amelyek generálisan szabályozzák a társadalmi életet, és külső formájukat tekintve formalizáltak (például Alaptörvény, törvények, rendeletek, határozatok). Másodlagosan csakugyan idetartoznak a *nem explicit írásban rögzített jogi aktusok* is, amelyeket *kizárólag jogalkotási céllal* alkottak meg (kezdetleges törzsi gyűlések határozatai).

6. *Íratlan jogforrások* kifejezéssel a népszokásokat és az azokból kialakult szokásjogot szoktuk illetni, amelyek az írott jog közvetett tartalmaként jelennek meg. Ezáltal a bíró ezen szokások alapulvételével kitölti a jogi szöveg által okozott hiátusokat. Ugyanúgy idetartoznak a jogtudomány által kialakított tudományos fogalmak, mint az analógia, a fikció és a vélelem. Szükséges megemlíteni, hogy ezek a jogforrások nem válnak „írott jogforrássá” azzal, hogy valaki – *nem* *kizárólagos jogalkotási céllal* – azokat leírja, más szóval, ha a tételt valaki leírja, még nem válik joggá.

7. *Elsődleges jogforrásnak* tekintünk minden a legerősebb társadalmi hatalomtól (országgyűlés, népgyűlés) – és nem mástól, mint a kormánytól – származó jogi aktust, legyen az írott vagy íratlan – úgynevezett *abszolút értékű jogforrások*.

8. *Másodlagos jogforrásnak* tekintjük azon jogi aktusokat, amelyek *relatív érték*ként jelennek meg, azaz egy *elsődleges jogforrásnak a tényezői*, és *felhatalmazásuk* egy elsődleges jogforrásból származik – például miniszterek által alkotott rendeletek.

9. A *gnoszeológiai jogforrás (fontes cognoscendi)* felfogás egy megismerési, ismeretelméleti megközelítést alkalmaz arra, hogy miből ismerhetjük meg magát a jogot.

10. A *genetikus jogforrás* felfogás azt mondja meg, hogy milyen folyamat eredményeként alakul ki a tárgyi jog, amely *tárgyilag* minden formalizált jogforrással megegyezik, ebben a felfogásban pedig magával az *írott jogforrással* is, ezzel meghatározva a jog keletkezési folyamatát és azokat a tényezőket, amelyek a jog belső tartalmát adják (*ius obiectum*).

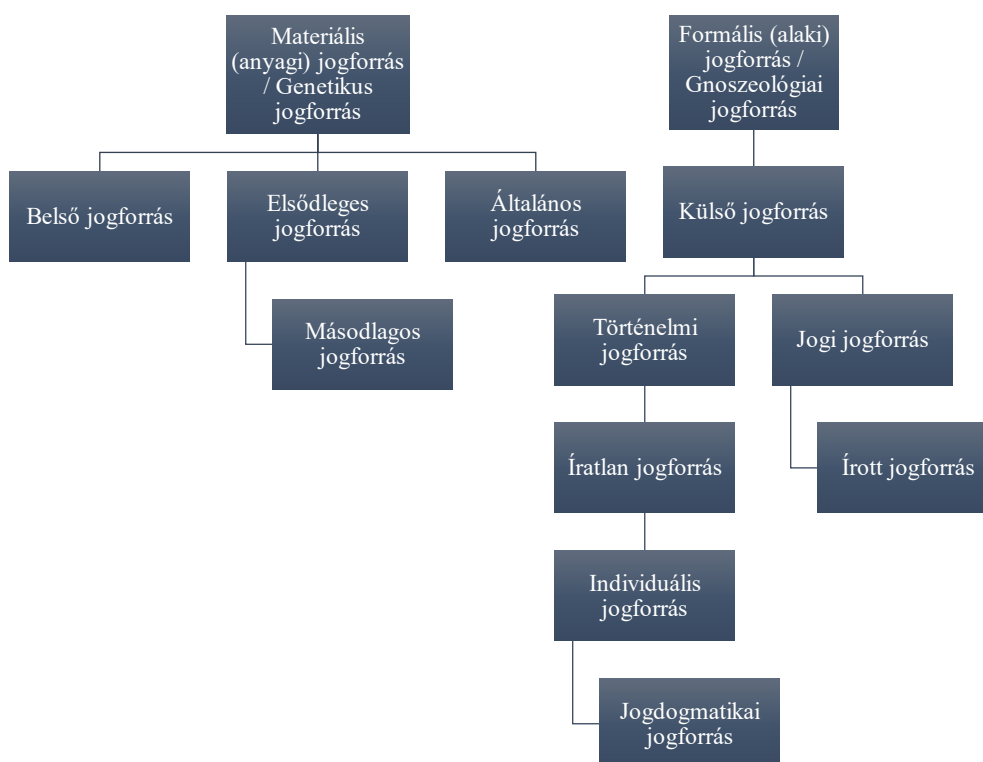
11. Az *általános jogforrás* azt határozza meg, hogy melyek azok a különleges társadalmi *jelenségek, viszonyok, illetve tényezők*, amelyek a tárgyi jogot megalkotják.

12. *Individuális jogforrás* alatt azokat a keletkezési folyamatokat értjük, amelyek közvetlenül létrehozzák az állam által alkotható (jogi) aktusokat.

13. A *jogi jogforrás* azt mondja meg, hogy milyen közvetlen folyamatok eredményeként jött létre az adott jogi aktus. Mindezek alapján idetartoznak: a hatályos jogszabályok, a szokásjog, a precedensjog (esetjog), a jogtudósi értelmezések – szakmai cikkek –, valamint a felek közötti megállapodások, amelyek autentikus megismerésül szolgálnak.

14. A *történelmi jogforrás* azt mondja meg, hogy milyen *közvetett folyamatok* eredményeként jött létre az adott jogi aktus. Ugyanakkor ezen módszer egy jogilag *nem elismert kútfő*, ezáltal *nem szolgál autentikus megismerésül*.

8. ábra
Forrás: Szerző

Felhasznált irodalom

1. Alf Ross: Directives and Norms. London, Routledge – Kegan Paul Ltd., 1968.
2. Alf Ross: *Theorie der Rechtsquellen: Ein Beitrag zur Theorie des positiven Rechts auf Grundlage dogmenhistorischer Untersuchungen*. Leipzig–Wien, F. Deuticke, 1929
3. D. A. Kerimov, *Zur Anwendung der marxistischen Methodologie der Erforschung rechtlicher Erscheinungen*. Staat und Recht, 1957
4. Friedrich Carl von Savigny: *System des heutigen Römischen Rechts*. I. Berlin, Veit, 1840.
5. Friedrich Carl von Savigny: *System des heutigen römischen Rechts*. Berlin, 1840
6. H. L. A. Hart: *A jog fogalma*. Budapest, Osiris, 1995
7. Hans Kelsen: *Reine Rechtslehre*. Mohr Siebeck, 1960.
8. Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. Ford. Bibó István, Budapest, ELTE, 1988.
9. Hans von Nawisky: *Allgemeine Rechtslehre als System der rechtlichen Grundbegriffe*. Einsiedeln–Köln, Verlagsanstalt Benigner & Co. Ag., 1941
10. Horváth Barna: *A jogelmélet vázolata*. Máriabesenyő–Gödöllő, Attraktor, 2004
11. Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 2001.
12. John Austin: *The Province of Jurisprudence Determined*. 1885b;
13. John Austin: *The Province of Jurisprudence Determined*. Wilfrid E. Rumble (szerk.), Cambridge University Press, 2007.
14. John Bowring (szerk.): *The Works of Jeremy Bentham*. London, Simpkin, Marshall & Co., 1943
15. John W. Salmond: *Jurisprudence*. London, Sweet and Maxwell, 1920
16. Julius Hermann von Kirchmann: *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft: Ein Vortrag, gehalten in der juristischen Gesellschaft zu Berlin*. Berlin, Julius Springer, 1848.
17. Karl Bergbohm: *Jurisprudenz und Rechtsphilosophie*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1892.
18. Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Budapest, Pfeifer, 1923
19. Ota Weinberger: *Studien zur Normenlogik und Rechtsinformatik*. Berlin, Schweitzer, 1974.
20. Peschka Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.
21. Pokol Béla: *Jogelmélet: Társadalomtudományi trilógia II*. Budapest, Századvég, 2005. 16.
22. Rudolf von Jhering: *Der Zweck im Recht*. I. Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Hartel, 1877
23. Samu Mihály – Szótáczky Mihály: *Állam- és jogelmélet*. II. Budapest, Tankönyvkiadó, 1985.
24. Szilágyi Péter: *A jog normativitása és a jogi norma*. In SZABÓ Miklós: *Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben*. Miskolc, Bíbor, 2004.
25. Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, Osiris, 2006
26. Thomas Erskine HOLLAND: *The Elements of Jurisprudence*. Oxford University Press, 1917.
27. Tóth J. Zoltán: *Állam- és jogelmélet*, Budapest, Patrocinium. 2019
28. Varga Zs. András: *Gondolatok a kodifikáció mélyrétegeiről*. Magyar Közigazgatás, Új folyam, 2011/3. sz. 67.